

СРЕЩА НА ВЛАЙКОВ С ЖИВИЯ ГЕРОЙ НА НЕГОВАТА ПОВЕСТ

Радка Влайкова

Тук предавам един спомен за баща ми според разказа на проф. Венелин Ганев, който беше ми разправен от него недълго преди да се помине, като използвам бележките, които си водех при разказването.

... Младият Ганев след завършване на правните науки в Женева се установил в родния си град Русе като адвокат. В същото време той силно се интересувал и от наскоро зароденото у нас кооперативно движение, особено от земеделските кредитни сдружения по типа на Райфайзеновите каси.

Голям сподвижник и обосновател на кооператизма в страната ни бил по него време и писателят общественик Тодор Г. Влайков, основател на първата кооперация в България, един от създателите на радикалната партия и редактор на известното обществено-литературно списание „Демократически преглед“. На Ганев много се искало да се запознае с Влайкова. Техният общ интерес към кооперативното дело станал причина да се изпълни желанието му.

Към средата на май 1904 година в Русе бил устроен първият у нас конгрес на кооперативните сдружения изобщо и специално на земеделските кредитни дружества, които усилено се основавали в Русенския край. Поканен бил на конгреса и Влайков. Той приел поканата. Веднага пристигнал. Тогава Ганев го видял за пръв път и се запознал с него.

Влайков нямал по това време и четиридесет години. Тънък, висок, с бакърен цвят на лицето, с малка кестенява брадичка и жив топъл поглед, той бил приветлив и извънредно скромен човек. Ганев веднага усетил особена симпатия към него.

След завършването на конгреса Влайков и още неколцина предложили да се посети и разгледа Образцовият чифлик, който се намирал недалеч от Русе. Те смятали, че това посещение би било интересно за кооперативните дейци. И наистина доста от участниците в конгреса се отзовали на предложението им. Наели файтони. В последния от файтоните се качил Влайков с още трима души, между които бил и младият Ганев, защото в желанието по-добре да опознае Влайкова гледал да бъде по-близо до него.

Подир известно време файтоните навлезли в земите на стопанството. Из неговите ниви и ливади работили на групи множество хора.

Влайков често слизал от файтона, който все повече взел да изостава от другите, отбивал се при разните групи работници и приятелски заговорвал с тях около работата, която вършели. На Ганев направила голямо впечатление компетентността, с която се разговарял по тези въпроси, и подразбрал, че той добре познава полския труд. Покрай другото обърнало му внимание, че при време отиване между работниците Влайков все се оглеждал наоколо, сякаш търсел някого.

По едно време пътуващите забелязали, че пътят завива към някаква обширна ливада, в която усърдно косели десетина косачи. Някои от тях обърнали глава и почнали да се вглеждат в приближаващия файтон. Изведнъж един от работниците забил в земята дървената дръжка на косата си, оставил я да стърчи с разперено косило сред ливадата и с такава бързина се затекъл към файтона, че сламената шапка отлетяла от главата му и се запиляла някъде из ливадата. Веднага скочил от файтона и Влайков. Но успял да направи само крачка-две, защото гологлавият косач бил вече пред него. И те се срещнали току до файтона.

Косачът бил човек малко над тридесетте, възнисьък, набит и силен, с широки гърди, космите на които се чернели през разгърдената му вехтичка риза, с едри жилести ръце, облечен в износени кафеникави чешири, препасани с морав пояс.

— Никога не ще забравя тяхната среща — отбеляза при разказа си професорът.

Плувнал в пот, задъхан от вълнение, косачът, щом пристигнал, паднал ничком пред нозете на Влайков, който силно се смутил и забъркал от неговия израз на почит и тозчас го вдигнал.

— Такова нящо не бива да правиш — строго му казал.

— Ама аз толкова съм ти благодарен, бае Тоше, дето не може да бъде повече — издумал на един дъх развълнуваният работник.

— Да оставим това — отсякъл тихо Влайков, който също изглеждал разочувствуван. Овладял се и съкратил неудобеня разговор: — Дай сега да се здравуваме — усмихнато му протегнал ръката си. Косачът я поел с почит. Влайков сърдечно стиснал неговата едра мазолеста ръка: — Добре съм те заварил тук и нека да ти е добра сполука — бодро му рекъл. — И стеснен, както изглеждало, от станалото пред очите на спътниците му, настоял те да не си губят времето и да продължат пътя. Той щял да ги настигне.

Файтонджията подкарал полекичка конете. Но не се стърпял и пообърнат към тримата във файтона, добродушно забелязъл: — Родини ще да са, както се види. — На това озадачените пътници дума не отронили. А младият Ганев гледал от малкото канапе зад файтонджията как двамата, изправени един срещу друг, свойски си приказвали и при бавния ход на файтона дълго не изпускал погледа си от тях, докато след някакъв завой те се изгубили от очите му.

Влайков забързано ги настигнал едвам пред управлението на стопанството, където пред входа нетърпеливо ги възчаквала и останалата група, която отдавна била дошла с файтоните. Влайков се извинил за закъснението си. Влезли вкупом вътре. Управителят ги посрещнал любезно. После тръгнал с тях да ги разведе из стопанството и да им покаже някои по-интересни неща.

Из пътя Влайков се поотделил с управителя по-настрана. Ганев, вниманието на когото постоянно било насочено към Влайков, забелязал с каква задълбоченост си приказвали. Видял как при сбогуването стиснал ръката на управителя и сърдечно му благодарил за нещо. Видял и колко доволен изглеждал след разговора. Бездруго и за познатия му косач ще са приказвали, помислил си Ганев, който все още бил под впечатлението на скорешната среща. И наред с големия му интерес към Влайков у него се зародило живо любопитство и към самия работник. Какъв е той на Влайков? Откъде му е така близък?

Когато привечер се върнал в града, Ганев поканил Влайков на вечеря у тях. След вечерята двамата се оттеглили в кабинета му да пият кафе и си поприказват спокойно. Тогава Ганев завъртял между другото приказката си към косача. И тактично запитал своя гостенин откъде познава този работник.

— Откъде познавам ли? — леко се поусмихнал Влайков. — Той ми е съгражданин. А при това той е и първообраз на героя от повестта ми „Ратай“. Неговия живот съм описал там.

Ганев силно се изненадал. Обадил, че е чел тази повест в списание „Мисъл“ и че бил поразен от трагичната съдба на ратая.

— Да-а, неговата жестока ратайска съдба при чорбаджиите — тъжно промълвил Влайков. И усетил навярно искреното съчувствие на Ганев към тежката участ на ратая, доверително продължил: — Неговата участ така близко легна до сърцето ми, че аз и след написването на повестта продължавах да се интересувам от трагичната съдба на живия ратай. С тревога следех неговия живот. Винаги, когато си идех в Пирдоп, гледах непременно да се видя и срещна с него. — След казаното Влайков се смълчал замислено, а Ганев, който с интерес го слушал, намерил за сгодно сега да му зададе въпроса, изникнал у него веднага щом узнал кой е този човек.

— Ами ратаят как тъй е дошъл да работи тука в един край толкова далеч от родния му Пирдоп? — запитал с любопитство.

— Ще ви обясня — отвърнал просто Влайков. И с непосредствена искреност му разказал цялата работа.

Животът на ратая не само както го е описал, но и в действителност отивал с всеки изминат месец, с всяка измината година от зле по на зле. Като гледал как този човек вървял и

в материално, и в морално отношение към пълна провала, той искал да му помогне някак и го спаси от гибел. Ясно му било, че неговото спасение ще може да дойде, ако се избави от ратайството при чорбаджиите. И взел да премисля как да го измъкне от това тегло. . . Ратаят бил сиромаш човек, нямал си нищо. Бил безграмотен. Не знаел никакъв занаят. Единственото нещо, от което разбирал и умееел добре и с голяма вещина да върши, била земеделската работа, защото нея е заработил още от момче. . . Щом тогава земеделието е единственото нещо, от което разбира и на което е способен, размислял си, ще трябва естествено работата му и напред да бъде непременно свързана с полския труд . . . И на тази мисъл останал.

. . . Онази пролет, при пътуване по свои задължения из Русенско, случило му се да се отбие и в тукашния Държавен образцов чифлик, където за първи път отивал. Разгледал с интерес стопанството. Харесал уредбата му. А когато видял при какви добри условия са поставени в него работниците, веднага се досетил за ратая и си рекъл: — Ето къде би могъл да работи!

На самия ратай се свидело, не ще и дума да се откъсне от родното място. Ама нямало що, че тогава бил останал пак без работа. И съгласил се да иде и далеч от Пирдоп, стига да може да изкарва там насъщния си.

Така не подир дълго нещата се уредили. Приели го в стопанството отначало като временен работник. Ала от тази пролет е вече там на постоянна работа. Управителят много е доволен, че в негово лице намерил такъв трудолюбов, добросъвестен и веш работник.

Ганев следел с голямо внимание разказваното.

— А самият работник дали е доволен от новата за него обстановка, при която работи сега? — запитал.

— Много е доволен и напълно се е приобщиц към нея, заявил Влайков. И продължил да му разказва как при днешната им среща не можел да се отблагодари, че е дошъл да работи тук, където спокойно живее със семейството си. Не можел да се нахвали колко човешки се отнасяла управата с него и колко сигурен се чувствувал за работата си сега.

— При това, нека Ви обадя — наблегнал Влайков, — пред мене стоеше не вече онзи унизен и смазан ратай, каквото го знаех, но един човек, който съзнава, че неговата работа е ценна, че той със своя труд е нужен на обществото. — И по лицето на Влайков се изписало голямо задоволство.

Завършвайки с тези думи своя спомен, професор Ганев топло додаде:

— И сега виждам пред очите си трогателната среща на писателя с живия герой на неговата повест „Ратай“. Не ще се изличи от паметта ми и откровеният му разказ, при който усетил голямото човешко сърце на писателя. Това беше първата стъпка за по-нататъшната ми тясна дружба с Влайков.